

Nusret Kujraković
Medžlis Islamske zajednice Gradačac

NACIONALIZACIJA VAKUFSKIH OBJEKATA I GRAĐEVINSKOG ZEMLJIŠTA U GRADAČCU NA OSNOVU ZAKONA O NACIONALIZACIJI IZ 1958. GODINE

Sažetak

Rad je fokusiran na nacionalizaciju/prisilno oduzimanje vakufskih poslovnih i stambenih objekata Ujedinjenog vakufa Vakufskog povjerenstva u Gradačcu na osnovu Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine. Nacionalizirano je, odnosno prisilno oduzeto od Ujedinjenog vakufa u Gradačcu četrnaest poslovnih i stambenih najamnih zgrada, odnosno osam poslovnih i šest stambenih zgrada. Niti jedan vakufski poslovni ili stambeni objekat nije izuzet od nacionalizacije za kancelarijske i stambene potrebe tadašnjeg Vakufskog povjerenstva. Do nacionalizacije, predmetna vakufska dobra donosila su značajne prihode kojima su pokriveni svi troškovi vjerskog života. Ovim vidom nacionalizacije vakufima je načinjena velika imovinska i materijalna šteta. Zakonom predviđena naknada nikada nije isplaćena. Prisilno oduzete poslovne i stambene vakufske zgrade porušene su u narednih dvadesetak godina.

Ključne riječi: nacionalizacija, Gradačac, vakufska dobra, zakon

1. Uvod

Nacionalizacija je privredno-politička mjera, koja označava prinudno podržavljenje privatne i građanske svojine, odnosno prijelaz privatne u državnu svojinu sa naknadom ili bez naknade.¹ Predmetom našeg znanstvenog

1 Nacionalizacija, kao privredno-politička mjera, znači prinudni prijelaz u državnu/društvenu svojinu svih velikih ili malih preduzeća ili stvari određene vrste ili veličine sa naknadom ili bez naknade. U bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji nacionalizacija je sprovedena na osnovu Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća od 1946. godine (*Službeni list FNRJ*, br. 98/46), Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća od 1948. godine (*Službeni list FNRJ*, br. 35/48) i Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta od 1958. godine (*Službeni list FNRJ*, br. 52/58).

interesiranja jeste nacionalizacija, odnosno prisilno oduzimanje gradačaćkih vakufa od strane države. O nacionalizaciji vakufa u Gradačcu do danas je napisan samo jedan rad.² To je jedan od razloga da se ozbiljnije pristupi istraživanju naznačene teme. Ovaj rad je ograničen na nacionalizaciju vakufskih zgrada/objekata i građevinskog zemljišta Ujedinjenog vakufa u Gradačcu, koja je sprovedena na temelju Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine i popratnih pravnih dokumenata. Radi se o sljedećim vakufima: Vakuf Husein-kapetana Gradašćevića, Vakuf Murat-kapetana Gradašćevića, Vakuf hadži Bećir-bega Gradašćevića, Vakuf Reuf-bega Gradašćevića, Vakuf Sviračke džamije, Vakuf Bukvarske džamije i Vakuf Svirac-medrese.³ Istraživanje obrađuje više aspekata tretiranog pitanja: pravni okvir nacionalizacije, vrstu i površine nacionaliziranih vakufskih dobara, pitanje zakupnina, zakonske naknade i procjene tržišne vrijednosti. Očekivani rezultati ovog naučnog zahvata ogledaju se u tome da daju odgovore na pitanja kakve su bile posljedice nacionalizacije po vakufe i Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu u pogledu veličine i vrijednosti oduzetih vakufskih dobara, finansijskih gubitaka i finansijske (ne)stabilnosti te mogućnosti osiguranja finansijskih sredstava za normalno funkcioniranje ukupnog vjerskog života. U radu su korišteni arhivski dokumenti i odgovarajuća literatura.

2. Pravni okvir nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta

Pravni okvir za postupak nacionaliziranja vakufskih zgrada i građevinskog zemljišta Ujedinjenog vakufa u Gradačcu konstituirala su tri prva dokumenta: Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine, Uredba o postupku za sprovođenje nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta i Rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac. Vezano za vakufsko građevinsko zemljište treba napomenuti da se u ovom slučaju isključivo radi o nacionalizaciji vakufskih zemljišnih parcela koje su pripadale vakufskim objektima, a ne o zasebnom građevinskom zemljištu. Ono je nacionalizirano 1974. godine.⁴ Čini se veoma korisnim da se na početku ovog rada ilustriraju osnovne odredbe ovih pravnih dokumenata kao jedna vrsta uvoda u razmatranu problematiku.

2 Nusret Kujraković, „Nacionalizacija gradskih vakufa u Gradačcu 1974. godine“, *Analiza Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIV, Sarajevo, 2013. , str. 237-247.

3 Napomena: Vakuf Husein-kapetana je, ustvari, Vakuf Husejinije džamije, Vakuf Reuf-bega je Vakuf Reuf-begove džamije, a dio Vakufa Bukvarske džamije je Vakuf Alajbegovića-Gradašćevića. Detaljnije o Vakufu Gradašćevića vidi: Nusret Kujraković, „Vakuf begovske porodice Gradašćević“, *BZK Preporod* Gradačac, Gradačac, 2014.

4 Vidi: Nusret Kujraković, nav. čl. , str. 237-247.

2. 1. Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine

2. 1. 1. Opće odredbe

Nacionaliziraju se i postaju društvena svojina najamne stambene zgrade i najamne poslovne zgrade. U gradovima i naseljima gradskog karaktera nacionaliziraju se i postaju društvena svojina i građevinska zemljišta. Građanska pravna lica, društvene organizacije i druga udruženja građana mogu na teritoriji Jugoslavije stjecati i imati u svojini samo poslovne zgrade i poslovne prostorije koje služe isključivo njihovoj dopuštenoj djelatnosti. Ako građanin, građanska pravna lica, društvene organizacije i druga udruženja građana imaju ili steknu više zgrada i posebnih dijelova zgrada nego što po odredbama ovog zakona mogu imati u svojini, taj višak postaje društvena svojina. Za nacionaliziranu zgradu, poseban dio zgrade i građevinsko zemljište ranijem vlasniku daje se naknada prema odredbama ovog zakona. Zgrade, dijelovi zgrada i građevinsko zemljište koji su nacionalizirani ovim zakonom postaju društvena svojina danom stupanja na snagu ovog zakona - 31. decembra 1958. godine. Rješenjem nadležnog organa utvrđuje se koji su objekti nacionalizirani ovim zakonom. Ranijim vlasnikom u smislu ovog zakona smatra se lice koje je na dan stupanja ovog zakona bilo njihov vlasnik. Odredbe ovog zakona ne primjenjuju se na zgrade i prostorije koje služe vjerskim zajednicama za vršenje njihove vjerske djelatnosti, kao što su: crkve, hramovi, kapele i bogomolje, manastiri i samostani, sjemeništa i vjerske škole niti na zgrade koje služe kao župski, parohijski, biskupski, patrijaršijski i drugi slični dvorovi.

2. 1. 2. Predmet nacionalizacije

Danom stupanja na snagu ovog zakona nacionaliziraju se: stambene zgrade i posebni dijelovi stambenih zgrada, poslovne zgrade i građevinska zemljišta. U stambene zgrade i posebne dijelove stambenih zgrada spadaju: najamne stambene zgrade, tj. zgrade u građanskoj svojini sa više od dva stana ili sa više od tri mala stana, sve stambene zgrade i stanovi kao posebni dijelovi zgrada, koji su u svojini građanskih pravnih lica, društvenih organizacija i drugih udruženja građana, poslovne prostorije u svojini građanskih pravnih lica, društvenih organizacija i drugih udruženja građana ako ne služe njihovoj dopuštenoj djelatnosti, višak preko dva stana u svojini jednog građanina i poslovne prostorije u stambenoj zgradi u svojini građana. Poslovnom prostorijom, bez obzira da li se nalazi u poslovnoj ili stambenoj zgradi, smatra se jedna ili više prostorija namijenjenih vršenju poslovne djelatnosti jednog korisnika koje, po pravilu, čine građevinsku cjelinu i imaju zaseban glavni ulaz.

Komisija za nacionalizaciju pri republičkom izvršnom vijeću može zgrade koje su ranije služile kao župski, parohijski, biskupski, patrijaršijski i drugi dvorovi, a koje na dan stupanja na snagu ovog zakona ne služe za zdravstvene, socijalne, prosvjetne, kulturne i druge djelatnosti, ostaviti u svojini njihovih vlasnika i staviti ih njima na raspolaganje za njihovu raniju namjenu.

Predmet nacionalizacije su sve poslovne zgrade u građanskoj svojini koje služe vršenju privrednih, administrativnih, prosvjetnih, kulturnih, zdravstvenih, socijalnih i drugih sličnih djelatnosti. Poslovne zgrade i poslovne prostorije u nacionaliziranoj poslovnoj zgradi, koje po svom kapacitetu služe za vršenje dopuštene poslovne ili druge djelatnosti njihovih vlasnika, ostavljaju im se, na njihov zahtjev, u svojini. Mali magacini, mali podrumi, garaže i sporedne prostorije koje služe za potrebe stanara ne nacionaliziraju se po odredbama ovog zakona.

Smatraju se građevinskim zemljištima i nacionaliziraju se sva izgrađena i neizgrađena zemljišta koja se nalaze u užim građevinskim rejonima gradova i naselja gradskog karaktera. Građevinsko neizgrađeno zemljište koje je nacionalizirano ostaje u posjedu ranijeg vlasnika sve dok ga na osnovu rješenja općinskog narodnog odbora ne preda u posjed općini ili drugom licu radi izgradnje zgrade ili drugog objekta ili radi izvođenja drugih radova. Raniji vlasnik nacionaliziranog građevinskog zemljišta ima pravo to zemljište besplatno koristiti sve dok je u njegovom posjedu.

2. 1. 3. Naknada za nacionalizirane nepokretnosti

Za nacionaliziranu zgradu ili poseban dio zgrade, zajedno sa zemljištem koje pokriva zgrada i zemljištem koje služi za redovnu upotrebu te zgrade, ranijem vlasniku daje se naknada koja iznosi 10% od stanarine koja se plaća za tu zgradu ili dio zgrade na dan stupanja na snagu ovog zakona - za vrijeme od 50 godina. Visina naknade utvrđuje se u jednom ukupnom iznosu, koji će se isplaćivati u jednakim mjesečnim obrocima za vrijeme od 50 godina, počev od 1. januara 1959. godine. Za zemljište koje je nacionalizirano zajedno sa zgradom iz prethodnog stava vlasniku će se isplaćivati za preostalo vrijeme do 50 godina srazmjeran dio naknade koji se po odredbama ovog zakona daje za nacionalizirano neizgrađeno zemljište.

Pri utvrđivanju visine naknade za nacionaliziranu poslovnu zgradu, poslovnu prostoriju ili stambenu zgradu u kojoj ima poslovnih prostorija, neće se uzimati u obzir zakupnina za poslovnu zgradu i poslovne prostorije, nego će se uzeti u račun stanarina koja bi se plaćala za te prostorije kad bi se one koristile kao stambene prostorije. Za nacionalizirano građevinsko neizgrađeno zemljište ranijem vlasniku daje se naknada koja se određuje po tarifi po kojoj se određuje naknada za ekspropisano građevinsko zemljište. Naknada

po prethodnom stavu isplaćuje se za vrijeme od 50 godina, u jednakim godišnjim obrocima, počev od prvog dana po isteku mjeseca u kome je raniji sopstvenik predao zemljište u posjed općini ili drugom korisniku. Hipoteke i drugi stvarni tereti, osim stvarnih službenosti, upisanih na nepokretnostima koje su ovim zakonom nacionalizovane, gube pravnu važnost i imaju se brisati iz zemljišnih knjiga i drugih javnih knjiga u kojima se upisuje svojina na nepokretnostima.

Postupak za utvrđenje predmeta nacionalizacije, osim za građevinska zemljišta koja nisu nacionalizirana zajedno sa zgradom, sprovode posebne komisije za nacionalizaciju pri općinskim narodnim odborima. Protiv rješenja komisije za nacionalizaciju pri općinskom narodnom odboru može se izjaviti žalba komisiji za nacionalizaciju pri sreskom narodnom odboru. Protiv rješenja komisije za nacionalizaciju ne može se voditi upravni spor. Postupak za određivanje naknade ranijem vlasniku za nacionaliziranu nepokretnost pokreće se poslije pravosnažnosti rješenja komisije za nacionalizaciju o utvrđenju predmeta nacionalizacije. Po zahtjevu za utvrđivanje visine naknade rješava u vanparničnom postupku sreski sud na čijem se području nalazi nacionalizirana nepokretnost. Protiv prvostepenog rješenja sreskog suda može se izjaviti žalba okružnom sudu u roku od 15 dana od dana dostave rješenja. Pravosnažno sudsko rješenje o visini naknade zamenjuje rješenje koje je donio organ uprave općinskog narodnog odbora nadležan za poslove finansija. Bliže odredbe o postupku za utvrđenje predmeta nacionalizacije i o postupku za određivanje visine naknade za nacionalizovane nepokretnosti, kao i o nadležnosti, sastavu i radu komisije za nacionalizaciju propisaoće uredbom Savezno izvršno vijeće.⁵

2. 2. Uredba o postupku za sprovođenje nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta

Na temelju člana 62. predmetnog Zakona o nacionalizaciji Savezno izvršno vijeće donijelo je Uredbu o postupku za sprovođenje nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta.

Organi uprave za utvrđivanje nacionalizacije cijelih zgrada, idealnih dijelova zgrada i posebnih dijelova zgrada, kao i za izuzimanje od nacionalizacije zgrada i posebnih dijelova zgrada, po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta (u daljem tekstu: Zakon) su komisije za nacionalizaciju pri općinskim narodnim odborima, komisije za nacionalizaciju pri sreskim narodnim odborima, komisije za nacionalizaciju pri izvršnim vijećima autonomnih jedinica, komisije za nacionalizaciju pri republičkim izvršnim vijećima i Komisija za nacionalizaciju pri Saveznom izvršnom vijeću.

5 *Službeni list FNRJ*, br. 52/58, str. 635-650.

U cilju utvrđenja predmeta nacionalizacije po Zakonu, savjet općinskog narodnog odbora nadležan za unutrašnje poslove ili drugi organ koji odredi općinski narodni odbor objaviće javnim oglasom da su svi građani, građanska pravna lica, društvene organizacije i druga udruženja građana (nosioci prava građanske svojine) sa prebivalištem, odnosno sjedištem na području općine koji su na dan 25. decembra 1958. godine imali u svojini na teritoriji Jugoslavije jednu ili više zgrada koje su Zakonom nacionalizirane, ili više zgrada, idealnih dijelova zgrada ili posebnih dijelova zgrada nego što se po Zakonu može imati - dužni u određenom roku podnijeti organu uprave općinskog narodnog odbora nadležnom za poslove finansija prijavu o svim zgradama, idealnim dijelovima zgrada i posebnim dijelovima zgrada, koje su na taj dan imali u svojini (prijava radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije).

Rok za podnošenje prijave radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije određen oglasom iz prethodnog stava ne može biti kraći od jednog mjeseca niti duži od tri mjeseca, računajući od dana objavljivanja tog oglasa. Prijava radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije podnosi se na obrascu koji propiše savezni Državni sekretarijat za poslove finansija. Zahtjev za utvrđenje predmeta nacionalizacije podnosi se komisiji za nacionalizaciju pri općinskom narodnom odboru na čijem se području nalaze zgrade, idealni dijelovi zgrada i posebni dijelovi zgrada na koje se zahtjev odnosi. U zahtjevu za utvrđenje predmeta nacionalizacije moraju biti naznačeni, pored ostalog, zgrada, idealni dio zgrade i posebni dijelovi zgrada, za koje se zahtijeva utvrđenje nacionalizacije, mjesta i ulice u kojima se te nepokretnosti nalaze, njihovi anagrafski brojevi, ime, odnosno naziv ranijeg vlasnika i njegovo prebivalište, odnosno sjedište. Raniji vlasnik može u roku od osam dana od dana dostavljanja zahtjeva podnijeti istoj komisiji prigovor protiv tog zahtjeva, ali će se redovan postupak nastaviti kao da prigovor nije podniet. Komisija za nacionalizaciju pri općinskom narodnom odboru kojoj je podniet zahtjev za utvrđenje predmeta nacionalizacije sprovedeće jedinstven postupak i donijeće jedno rješenje za sve zgrade, idealne dijelove zgrada i posebne dijelove zgrada na koje se taj zahtjev odnosi.

Protiv rješenja o utvrđenju predmeta nacionalizacije koje je donijela komisija za nacionalizaciju pri općinskom narodnom odboru može se izjaviti žalba komisiji za nacionalizaciju pri sreskom narodnom odboru. Raniji vlasnik može podnijeti komisiji za nacionalizaciju pri općinskom narodnom odboru zahtjev da se izuzmu od nacionalizacije i da mu se ostave u svojini zgrade i posebni dijelovi zgrada, koji se po Zakonu izuzimaju od nacionalizacije i ostavljaju u svojini ranijim vlasnicima. Postupak za određivanje naknade ranijem vlasniku za nacionalizirane nepokretnosti pokreće se poslije pravosnažnosti rješenja komisije za nacionalizaciju o utvrđenju nacionalizacije zgrada i dijelova zgrada i rješenja o izuzimanju od nacionalizacije zgrada

i dijelova zgrada, odnosno poslije pravosnažnosti rješenja organa uprave općinskog narodnog odbora nadležnog za poslove finansija o utvrđenju nacionalizacije građevinskog zemljišta. Za postupak po prethodnom stavu nadležan je u prvom stepenu organ uprave općinskog narodnog odbora nadležan za poslove finansija na čijem se području nalazi nacionalizirana nepokretnost.⁶

3. Postupak nacionalizacije vakufskih objekata i građevinskog zemljišta

Nakon donošenja spomenutog Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta i Uredbe o postupku za sprovođenje istog, u Gradačcu je formirana Komisija za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac. Putem javnog oglasa pozvani su svi sopstvenici/vlasnici na teritoriji gradačacke općine da u zadatim rokovima podnesu prijave svih zgrada ili dijelova zgrada općinskom Odjeljenju za privredu i finansije radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije koje zaprimljene prijave obrađuje i dostavlja Komisiji za nacionalizaciju. Za nemarnost ili izbjegavanje podnošenja prijava spomenuti Zakon je odredio kazne.⁷ Krajnji rok podnošenja prijava bio je 17. april 1959. godine.⁸ Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu obavezalo je muteveliju Ujedinjenog vakufa hafiza Džemal-ef. Hodžića da evidentira vakufske najamne zgrade/objekte i njima pripadajuće zemljišne parcele te popuni standarnizirane obrasce prijava i dostavi ih općinskom Odjeljenju za privredu i finansije.⁹ Ujedinjeni vakuf je 15. aprila 1959. godine dostavio prijave Odjeljenju za privredu i finansije koje ih obrađuje i dostavlja Komisiji za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac.¹⁰ Istodobno je Ujedinjeni vakuf podnio i zahtjev za izuzimanje od nacionalizacije četiri stambene zgrade za stanovanje četiri imama gradskih džamija. Komisija za nacionalizaciju donijela je rješenje o nacionalizaciji na svojoj sjednici od 26. decembra 1959. godine. Ovdje treba napomenuti da je Vakufska direkcija u Sarajevu, a kasnije Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj

6 *Službeni list FNRJ*, br. 4/59.

7 To regulira član 63. spomenutog Zakona. Vidi: *Službeni list FNRJ*, br. 52/58, str. 647-648.

8 Dopis Vakufskog povjerenstva u Gradačcu br. 75/59 od 13. 04. 1959. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

9 Prijava radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije podnesena je na obrascu N-2, koji je propisan od strane saveznog Državnog sekretarijata za poslove finansija. Prijava sadrži sljedeće podatke o nekretninama: ime vlasnika nekretnine/zgrade, mjesto gdje se zgrada nalazi, od koliko prostorija ili stanova se sastoji (prizemlje, na sprat, jednosoban, dvosoban, trosoban), broj katastarske čestice i zemljišno-knjižnog uloška te ukupna površina i površina pod zgradom. Ovjereni duplikati prijava. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

10 Duplikati prijava. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

republici Bosni i Hercegovini¹¹ odmah poduzelo odgovarajuće korake kako bi se Vakufska povjerenstva, džematski odbori i mutevelije što bolje upoznali sa odredbama Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta.¹² Zatraženo je da se prijave za utvrđivanje predmeta nacionalizacije podnesu u zakonskom roku i da se, također, podnesu zahtjevi za izuzimanje od nacionalizacije vakufskih objekata za potrebe Vakufskih povjerenstava, Udruženja ilmije i stanovanje imama.¹³ Zahtjevi ovakve vrste prema Vakufskim povjerenstvima obnavljani su više puta. Posebno je naglašena potreba da se ustroji evidencija prijavljenih vakufskih zgrada za utvrđivanje predmeta nacionalizacije i blagovremeno dostavi Vakufskoj direkciji, a kasnije Starješinstvu radi pružanja pomoći i mogućih intervencija kod viših organa vlasti.¹⁴ Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu je 23. juna 1959. godine dostavilo Vakufskoj direkciji u Sarajevu spisak podnesenih prijava za vakufske objekte radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije.¹⁵

3. 1. Rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac

Na osnovu člana 24. Uredbe o postupku za sprovođenje nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta (*Službenilist FNRJ*, br. 4-59) Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac po zahtjevu općinskog Odjeljenja za privredu i finansije za utvrđivanje nacionalizacije zgrada, posebnih dijelova zgrada, odnosno idealnih dijelova

- 11 Budući da je ovim Zakonom iz 1958. godine oduzet/nacionaliziran najveći dio vakufske imovine došlo je do preustroja tadašnje Islamske vjerske zajednice i donošenja novog ustava 13. 07. 1959. godine. Ustav više ne spominje vakufsku upravu niti poznaje Vakufsku direkciju koja je te godine prestala sa radom zbog novonastalih okolnosti. Ingerencije u pogledu upravljanja preostalom vakufskom imovinom preuzelo je Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini. Vidi: Muhamed Salkić, *Ustavi Islamske zajednice*, El-Kalem, Sarajevo, 1422/2001, str. 221-246.
- 12 Vakufska direkcija u Sarajevu uputila je svojevršno uputstvo svim Vakufskim povjerenstvima koje je sadržavalo osnovne odredbe spomenutog Zakona iz 1958. godine. Dopis Vakufske direkcije br. 468/59 od 29. 01. 1959. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.
- 13 Dopis Vakufske direkcije u Sarajevu br. 1246/59 od 23. 03. 1959. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.
- 14 Vidi: Vakufska direkcija u Sarajevu, dopis br. 1370/59 od 02. 04. 1959. godine; dopis br. 2282/59 od 25. 06. 1959. godine. Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini; dopis br. 600/60 od 23. 01. 1960. godine; dopis br. 2963/61 od 09. 06. 1961. godine; dopis br. 3941/61 od 25. 07. 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.
- 15 Spisak je istovjetan obrascu koji je propisan od strane države i sadrži iste podatke. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

zgrada Ujedinjenog vakufa u Gradačcu na svojoj sjednici od 26. decembra 1959. godine donijela je rješenje kojim se nacionaliziraju sljedeće poslovne prostorije zajedno sa zemljišnim parecalma koje se nalaze na katastarskim česticama broj: 15/34, 10/96, 10/21, 11/150, 11/154, 16/1, 9/88, 10/91, 10/92, 11/60, 14/96, 10/32, 14/75, 14/77, 16/138, 10/25, 10/23, a koje su upisane u zemljišnoknjižne uloške broj: 1235, 993, 994, 436, 439, 597, 725, 685, 888, 422, 443, 503, 991, 992 i 480, Katastarska općina Gradačac. Utvrđeno je da su nekretnine u zk. ul. broj 685 opterećene hipotekom u korist trgovačke tvrtke Dede H. Šakića iz Gradačca u iznosu od 42.000 dinara i bivšeg državnog erara u iznosu od 4.750 dinara. Po pravosnažnosti ovog Rješenja određuje se da se nepokretnosti Ujedinjenog vakufa upišu u zemljišnim knjigama Sreskog suda u Gradačcu kao društveno vlasništvo kojim upravlja Narodni odbor Općine Gradačac, da se briše hipoteka i da hipotekarni dug ostaje u obavezi grunтовnih vlasnika porodice Mujdanović. Odbijen je zahtjev Ujedinjenog vakufa za izuzimanje ispod nacionalizacije četiri stambene zgrade koje bi služile kao stanovi za imame četiri gradske džamije uz obrazloženje da nijedna od ovih zgrada ne služi za potrebe imama i da oni imaju vlastite kuće u kojima stanuju. Protiv ovog Rješenja mogla se podnijeti žalba Komisiji za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Sreza Brčko u roku od 15 dana. Ovo Rješenje postalo je pravosnažno i izvršno 23. jula 1960. godine.¹⁶

3. 2. Prikaz nacionaliziranih vakufskih najamnih zgrada i građevinskog zemljišta

Stambena zgrada/kuća u ulici Braće Hamidovića, zk. ul. br. 1235, kat. čestica broj 15/34, k. o. Gradačac, ukupna površina 240 m², a pod zgradom 42 m², vlasništvo Vakufa Husejnije. To je zgrada nekadašnjeg čaršijskog ženskog mekteba. Zgrada je prizemnica sa jednim dvosobnim stanom. Prvobitno je služila kao ženski mekteb, ali se još za vrijeme stare Jugoslavije počela izdavati pod kiriju/zakup. Sadašnja zakupnina iznosi 350 dinara mjesečno, a od toga vakufu pripada 70 dinara. Zgrada je stara oko 70 godina i nalazi se u vrlo lošem stanju. Lokacija zgrade je u centru grada.

Poslovne prostorije u ulici Maršala Tita, zk. ul. br. 993, k. č. br. 10/96, k. o. Gradačac, površina 30 m², kao i zk. ul. br. 994, k. č. br. 10/21, k. o. Gradačac, površina 15 m², vlasništvo Vakufa Sviračke džamije. Zgrada je bila sagrađena na obje parcele i uvijek je služila za smještaj dućana. Oko 1936. godine modernizovana je i temeljito renovirana. U trenutku nacionalizacije

16 Rješenje je dostavljeno na sljedeće adrese: Ujedinjeni vakuf u Gradačcu, Sresko javno tužilaštvo Bosanski Šamac, Javno pravobranilaštvo Sreza Brčko, Komisija za nacionalizaciju pri NOS-a Brčko, Zemljišnoknjižni ured Gradačac, Komisija za evidenciju opće-narodne imovine Gradačac i Arhiva. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

u njoj je bila smještena knjižara „Nolit“. Zakupnina iznosi 5.720 dinara, a Vakufu pripada 1.144 dinara. Lokacija zgrade je u strogom centru grada.

Stambena zgrada/kuća u ulici Esada Taslidžića, zk. ul. br. 436, k. č. br. 11/150, k. o. Gradačac, površina 100 m², vlasništvo Vakufa Bukvarske džamije. Zgrada je oduvijek služila za izdavanje u zakup, a sastoji se od prizemlja i sprata. Tada je bila izdata pod zakup trojici stanara. Prvi je plaćao 360 dinara (Vakufu pripadalo 73), drugi 390 dinara (Vakufu pripadalo 78), a treći 360 dinara (vakufu pripadalo 73). Zgrada je vrlo trošna. Stara je oko 100 godina. Lokacija zgrade je oko 300 metara od centra grada.

Stambena zgrada/kuća u Ulici Ivice Vižlara, zk. ul. br. 439, k. č. br. 11/154, k. o. Gradačac, površina 70 m², vlasništvo Vakufa Bukvarske džamije. Zgrada je prizemnica sa dvije sobe i služila je za iznajmljivanje. U njoj su smještena dva stanara koji plaćaju kiriju po 140 dinara, a vakufu pripada po 28 dinara. Stara je oko 100 godina i veoma trošna. Lokacija zgrade je oko 300 metara od centra grada.

Poslovne prostorije u Ulici maršala Tita (zgrada Murat-kapetanove medrese), zk. ul. br. 597, k. č. br. 16/1, k. o. Gradačac, površina 350 m², pod zgradom 200 m², vlasništvo Murat-kapetanova vakufa. Ima pet prostorija i u trenutku nacionalizacije služila je kao Dom kulture „Hasan Kikić“. Prvobitno je na prvom spratu zgrade bila smještena, a kasnije u prizemlju mektonska učionica, a kasnije su tu bile smještene prodavnice i sjedište kulturno-potpornog društva „Hamijet“. Zakupnina iznosi 7.960, a Vakufu pripada 1.592 dinara. Lokacija zgrade je u strogom centru grada.

Poslovne prostorije u Ulici Ivice Vižlara, zk. ul. br. 725, k. č. br. 9/88, k. o. Gradačac, površina 90 m², pod zgradom 35 m², vlasništvo Husejnije. Zgrada je uvijek služila kao poslovna prostorija u kojoj su smještene kovačnica i kolarnica. Zakupnina za kovačnicu iznosi 258 dinara (Vakufu pripada 51), a za kolarnicu, odnosno stovarište građevinskog materijala 570 dinara (od toga vakufu 114). Lokacija zgrade je u strogom centru grada.

Stambena zgrada u Ulici Esada Taslidžića, zk. ul. br. 422, k. č. br. 11/60, k. o. Gradačac, površina 225 m², pod zgradom 30 m², vlasništvo Vakufa Bukvarske džamije. Do 1950. godine zgrada je služila kao mekteb, a u trenutku nacionalizacije kao stambena prostorija. Zakupnina iznosi 260, a vakufu pripada 42 dinara. Lokacija zgrade je oko 500 metara od centra grada.

Stambena zgrada/kuća u Boračkoj ulici, zk. ul. br. 443, k. č. br. 14/96, k. o. Gradačac, površina 100 m², pod zgradom 32, vlasništvo Vakufa Bukvarske džamije. Zgrada je oduvijek služila za izdavanje u zakup, a sastoji se od prizemlja i sprata (dva dvosobna stana). U trenutku nacionalizacije bila je izdata pod zakup dvojici stanara koji plaćaju po 400 dinara (od toga vakufu pripada po 92). Stara je oko 65 godina. Lokacija zgrade je u strogom centru grada.

Stambena zgrada/kuća u Ulici Ivice Vižlara, zk. ul. br. 503, k. č. br. 10/32, k. o. Gradačac, površina 200 m², pod zgradom 104 m², vlasništvo Vakufa Reuf-begove džamije. Zgrada je oduvijek služila za izdavanje u zakup, a sastoji se od prizemlja i sprata sa ukupno 8 soba (četiri jednosobna stana). U trenutku nacionalizacije bila je izdata pod zakup dvojici stanara. Prvi plaća kiriju od 882 dinara (od toga vakufu 177), a drugi 728 dinara (od toga Vakufu pripada 145 dinara). Zgrada je vrlo trošna, stara je oko 100 godina. Lokacija zgrade je u centru grada.

Poslovna prostorija u ulici Maršala Tita, zk. ul. br. 992, k. č. br. 14/77, k. o. Gradačac, površina 75 m², kao i zk. ul. br. 991, k. č. br. 14/75, k. o. Gradačac, površina 10 m², pod zgradom 85 m², vlasništvo Vakufa kaptana Murata i Husejna. Zgrada je prizemnica sa dvije poslovne prostorije. Oduvijek je služila za izdavanje u zakup. U njoj je smještena fotografska radnja sa zakupninom od 3.770 dinara (od toga Vakufu 754) i bife lovačkog društva „Jelen“ sa zakupninom od 5.254 dinara (od toga vakufu 1.050). Stara je oko 80 godina. Lokacija zgrade je u strogom centru grada.

Poslovna prostorija u ulici Maršala Tita, zk. ul. br. 480, k. č. br. 16/138, k. o. Gradačac, površina 100 m², pod zgradom 60 m², vlasništvo Vakufa Hadži Bećir-bega. Magacin je drven i podignut je prije 70 godina. U njoj je smješteno trgovačko preduzeće na veliko „Zadrugar“ sa zakupninom od 5.069 dinara (od toga Vakufu 1.013). Lokacija zgrade je u strogom centru grada.

Poslovna prostorija u Ulici maršala Tita, zk. ul. br. 480, k. č. br. 10/25, k. o. Gradačac, površina 55 m², vlasništvo Vakufa Hadži Bećir-bega. Zgrada je prizemnica na sprat sa dvije poslovne prostorije (to je bio magacin). Magacin je podignut prije 70 godina. U staroj Jugoslaviji u njemu je bila smještena pčelarska zadruga, advokatska kancelarija itd., a u novoj Jugoslaviji je u njoj biblioteka sa zakupninom od 1.710 dinara (od toga Vakufu 342) i direkcija poljoprivrednog dobra „Napredak“ sa zakupninom od 5.069 dinara (od toga Vakufu 1.013). Lokacija zgrade je u strogom centru grada.

Poslovna prostorija u Ulici maršala Tita, zk. ul. br. 725, k. č. br. 10/23, k. o. Gradačac, površina 100 m², pod zgradom 100 m², vlasništvo Vakufa Husejnije. Zgrada je prizemnica (magacin) sa pet poslovnih prostorija. Magacin je podignut prije 70 godina. U staroj Jugoslaviji u njemu su bili smješteni dućani, brijačnica, a u novoj Jugoslaviji „Crveni krst“ sa zakupninom od 726 dinara (od toga Vakufu 145), Komitet narodne omladine sa kirijom od 1.254 dinara (od toga Vakufu 250), kancelarija „Zadrugara“ sa kirijom od 1880 dinara (od toga Vakufu 396), radnja „Poljoprivrednog servisa“ sa zakupninom od 2.332 dinara (od toga Vakufu 466) i brijačnica sa kirijom od 624 dinara (od toga Vakufu 124). Lokacija zgrade je u centru grada.

Poslovna prostorija u Ulici Ivice Vižlara, zk. ul. br. 685, k. č. br. 10/91, površina 100 m² i zk. ul. br. 888, k. č. br. 10/92, površina 30 m², k. o. Gradačac,

vlasništvo Vakufa Svirac-medrese. Ovaj vakuf je dobiven putem zamjene za čitaonicu u Svircu, koja je napravljena na mjestu nekadašnje Svirac-medrese. Navedeni vakuf stavljen je na raspolaganje i korištenje Vakufskom povjerenstvu u Gradačcu. Međutim, u trenutku nacionalizacije ova zamjena nije bila pravno okončana, te se, u kasnijoj fazi, zbog određenih vlasničkih problema odustalo od ove zamjene. Gruntovni vlasnici u ulošku broj 685 bili su: Emira, Tajiba, Ajiša i Hasan Mujdanović, a u ulošku broj 888 Narodni odbor Općine Gradačac. Zgrada je oduvijek služila za izdavanje pod zakup, a sastoji se od prizemlja sa ukupno 4 prostorije. U trenutku nacionalizacije u njoj su bile smještene zanatska nabavno-prodajna zadruga sa zakupninom od 3.330 dinara (od toga Vakufu 866) i krojačka radnja sa kirijom od 1.620 dinara (od toga Vakufu 324). Lokacija zgrade je u centru grada.

Radi bolje preglednosti i jasnoće, naprijed opisno prikazani nacionalizirani vakufski objekti/zgrade i zemljište navode se u sljedećem tabelarnom zbirnom pregledu, koji prikazuje nacionalizirane vakufe sa površinama u kvadratnim metrima, zemljišnoknjižnim ulošcima i katastarskim česticama, vrstu objekata, visinu zakupnine u trenutku nacionalizacije kako slijedi:

Naziv vakufa	Zk. ul. k. č.	Ukup. površina u m ²	Pod zgradom	Vrsta zgrade	Uk. zakup. u din.	Pripada vakufu
Vakuf Murat-kapetana Gradašćevića	597 16/1	350	200	Poslovna zgrada (bivša medresa)	7. 960	1. 592
Vakuf Husein i Murat-kapetana Gradašćevića	992 14/77	75	75	poslovna zgrada	9. 024	1. 804
	991 14/75	10	10			
Vakuf Husein-kapetana Gradašćevića	725 9/88	90	35	poslovna zgrada	828	165
	1235 15/34	240	42	stambena zgrada/kuća (bivši mekteb)	350	70
	725 10/23	100	100	poslovna zgrada	6. 816	1. 381
Vakuf Hadži Bećir-bega Gradašćevića	480 16/138	100	62	poslovna zgrada	5. 069	1. 013
	480 10/25	55	55	poslovna zgrada	6. 779	1. 355
Vakuf Reuf-bega Gradašćevića	503 10/32	200	104	stambena zgrada/kuća	1. 610	322

Vakuf Bukvare džamije	422 11/60	225	30	stambena zgrada/kuća (bivši mekteb)	260	42
	443 14/96	100	32	stambena zgrada/kuća	800	184
	436 11/150	100	100	stambena zgrada/kuća	1. 110	224
	439 11/154	70	70	stambena zgrada/kuća	280	56
Vakuf Sviracke džamije	993 10/96	30	30	poslovna zgrada	5. 720	1144
	994 10/21	15	15			
Vakuf Svirac- medrese	685 10/91	100	100	poslovna zgrada	3. 330	866
	888 10/92	30	30		1. 620	324
Ukupno:		1. 880	1. 090	14	51. 556	10.542

Iz zbirnog pregleda proizilazi nekoliko konstatacija: pod udarom nacionalizacije bilo je osam vakufa; nacionalizirano je ukupno četrnaest vakufskih zgrada, od toga osam poslovnih i šest stambenih; ukupna površina zemljišta koje je nacionalizirano zajedno sa zgradama iznosila je 1.880 m², a od toga je bilo izgrađeno ili pod zgradama 1.090 m², dok je 790 m² ostalo neizgrađeno; ukupan iznos zakupnina u trenutku nacionalizacije bio je 51.556 dinara, a od toga Vakufu je pripadalo 10.542 dinara, dok je preostali dio išao na račun Stambene zajednice u Gradačcu; ukupna površina poslovnog i stambenog prostora bila je 1.090 m², od toga 712 m² poslovnog i 378 m² stambenog prostora.

3. 3. Prihodi vakufskih zgrada od zakupnina i njihova raspodjela

Sve do uključenja vakufskih zgrada u Stambenu zajednicu u Gradačcu u oktobru 1954. godine, Ujedinjeni vakuf je ubirao i raspoređivao ostvarene prihode za potrebe finansiranja vjerskog života. Međutim, nakon uključivanja četrnaest vakufskih zgrada u samom centru grada u Stambenu zajednicu, Uprava Stambene zajednice naplaćivala je zakupnine i, po Rješenju Narodnog odbora Gradske općine Gradačac br. 926/54 od 25. oktobra 1954. godine, dostavljala Ujedinjenom vakufu samo 20% od vakufskih zakupnina, dok je preostali dio uplaćivan na račun Stambene zajednice, odnosno u stam-

beni fond Gradske općine Gradačac.¹⁷ Od 51.556 dinara prihoda u trenutku nacionalizacije Ujedinjenom vakufu je pripalo samo 10.542 dinara. Ovo je bio specifičan vid oduzimanja vakufskih prihoda i nanošenja velikih finansijskih gubitaka koji su otežavali valjano funkcioniranje vjerskog života na području Vakufskog povjerenstva u Gradačcu. Svi nacionalizirani vakufski objekti o kojima je riječ u ovom radu bili su uključeni u Stambenu zajednicu. Njihovom nacionalizacijom Ujedinjeni vakuf je izgubio i onih 20%, te ostao bez ikakvih prihoda. Pitanje uključivanja vakufskih objekata u općinske stambene zajednice zaslužuje širu elaboraciju i eksplikaciju u okviru zasebnog rada koji će biti napisan u skorijoj budućnosti.

3. 4. Zahtjevi za izuzimanje ispod nacionalizacije

Koristeći zakonske mogućnosti i kontinuirano poticanje od strane Vakufske direkcije Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu podnijelo je 21. maja 1959. godine zahtjev za izuzimanje od nacionalizacije četiri vakufske zgrade/stambena objekta za potrebe stanovanja četiri imama gradskih džamija. U zahtjevu je naglašeno da imami imaju vlastite kuće i da im momentalno stambeni objekti za koje se traži izuzeće ne služe za stanovanje. Ipak smatramo „da ove stambene zgrade treba ostaviti u vlasništvu vakufa kao stanove za imame četiri džamije u Gradačcu...”¹⁸ Komisija za nacionalizaciju odbila je ovaj zahtjev kako je već ranije rečeno kada je bilo riječi o njenom Rješenju. Pitanje izuzimanja od nacionalizacije vakufskih objekata bilo je aktuelno u narednim godinama u cijeloj tadašnjoj državi.

Zakonom o nacionalizaciji iz 1958. godine oduzet je najveći dio atraktivnih vakufskih poslovnih i stambenih zgrada u tadašnjoj Narodnoj republici Bosni i Hercegovini, što je značilo velike finansijske gubitke i samo ugrožavanje normalnog organiziranja i funkcioniranja vjerskog života u gradskim sredinama. Stoga i ne čudi činjenica da su najviši organi Islamske vjerske zajednice u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini predano radili na mobilizaciji vakufskih povjerenstava s ciljem poduzimanja potrebnih radnji za osiguranje bar kancelarijskih prostora i stanova za imame u gradskim džamijama. Vođena je prepiska između Starješinstva Islamske vjerske zajednice u Sarajevu, povjerenstava i džematskih odbora¹⁹ o načinu na koji

17 Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Napomenimo da je uključivanje vakufskih objekata u Stambenu zajednicu izvršeno na temelju Uredbe o izmjenama i dopuna Uredbe o upravljanju stambenim zgradama (*Službeni list FNRJ*, br. 29/54).

18 Zahtjev Vakufskog povjerenstva u Gradačcu br. 87/59 od 21. 05. 2014. godine. Predsjedničku dužnost tada je vršio Ahmo Bukvarević. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

19 Nakon donošenja novog ustava Islamske vjerske zajednice u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini 1959. godine, vakufska povjerenstva postaju džematski odbori i administra-

bi se naknadno podnijeli zahtjevi za izuzimanje i najefikasnije povratile neke nacionalizirane vakufske zgrade.²⁰

Tako je, pored ostalog, 18. novembra 1961. godine u Sarajevu održan zajednički sastanak poslovođa svih povjerenstava radi analize stanja na terenu vezano za pitanje izuzimanja od nacionalizacije potrebnih vakufskih objekata. Povjerenstva su zadužena da obidu sve džematske odbore na svom području, utvrde činjenično stanje i dostave izvještaj sa konkretnim prijedlogom mjera za svaki džematski odbor.²¹ Povjerenstvo Islamske vjerske zajednice u Doboju podnijelo je Starješinstvu izvještaj o stanju nacionaliziranih vakufskih objekata u Gradačcu. U izvještaju je navedeno da Ujedinjenom vakufu nije ostavljena nijedna zgrada za kancelarijske i stambene potrebe, mada je kutubhana u haremu Džamije Husejnije dogovorno ostala u vlasništva Vakufa i nije bila predmetom nacionalizacije. Bila je namijenjena za kancelariju Džematskog odbora, iako nije uvjetna za tu svrhu. Naglašeno je da postoji problem nedostatka stanova za imame gradskih džamija i da su raniji prigovori i zahtjevi Džematskog odbora za izuzimanje od nacionalizacije određenih zgrada odbijeni. Također, predloženo je da se ne prihvate zamjene nacionaliziranih za nenacionalizirane zgrade i da se, ukoliko bude potrebno, bar isposluje naplata pravične naknade za nacionalizirane objekte te da se tim sredstvima izgrade stanovi za imame i kancelarijske prostorije za Džematski odbor i Udruženje ilmije u Gradačcu.²²

Na temelju sagledanih potreba Islamske vjerske zajednice u Gradačcu, Povjerenstvo Islamske vjerske zajednice u Doboju temeljem dopisa Starješinstva Islamske vjerske zajednice u Sarajevu br. 131/62 od 9. januara 1962. godine dostavilo je Starješinstvu prijedlog za naknadno izuzimanje od nacionalizacije vakufskih objekata za potrebe Islamske vjerske zajednice u Gradačcu. Prvo je konstatirano da nijedna zgrada nije izuzeta od nacionalizacije i ostavljena za potrebe Islamske vjerske zajednice u Gradačcu, a zatim je predloženo da se izuzmu sljedeći objekti: poslovna zgrada Vakufa hadži Bećir-bega Gradašćevića, zk. ul. br. 480, k. č. br. 10/25, poršina 55 m²

tivno Džematski odbor u Gradačcu prvo pripada Povjerenstvu Islamske vjerske zajednice u Doboju, a kasnije Povjerenstvu u Brčkom.

20 Naprimjer, raspis Starješinstva Islamske vjerske zajednice u Sarajevu br. 5547/61 od 10. 11. 1961. godine kojim je zatražen spisak prijavljenih zgrada i nacionaliziranih prema dostavljenom formularu. Formular sadrži osnovne podatke o vakufskim zgradama. Džematski odbor u Gradačcu dostavio je traženi spisak kako Starješinstvu tako i Povjerenstvu u Doboju 24. 11. 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

21 Dopis br. 5585/61 od 14. 11. 1961. godine, Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

22 Dopis Povjerenstva Islamske vjerske zajednice u Doboju br. 1122/61 od 05. 12. 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

za kancelariju Džematskog odbora i Udruženja ilmijje, stambena zgrada/kuća Vakufa Bukvare džamije, zk. ul. br. 443, k. č. br. 14/96, površina 100 m² za stan imama Bukvare džamije, stambena zgrada Vakufa Reuf-bega Gradaševića, zk. ul. br. 503, k. č. br. 10/32, površina 104 m² za stan imama Reuf-begove džamije, zgrada bivšeg ženskog mekteba u Svircu, zk. ul. br. 678, k. č. br. 9/140, površina 88 m² za stan imama Sviračke džamije²³, te za stan džematskog imama koji je bio i imam Husejnije džamije prizemna zgrada od 160 m² u ulici Josipa Šibera.²⁴ Na kraju je upućena zamolba „da se Gradačcu dadne prioritet, s obzirom na brojno stanje muslimanskog življa ovog kraja, te da se radi o historijskom mjestu i mentalitetu ljudi, koji su puni osjetljivosti, a i zasluga za NOB-u.“²⁵ Ipak, bez obzira na brojne pokušaje, pet spomenutih vakufskih zgrada nikada nisu izuzete od nacionalizacije. Sve nacionalizirane vakufske poslovne i stambene zgrade u najvećoj mjeri su porušene u narednih dvadesetak godina.

3. 5. Pitanje naknade i tržišne vrijednosti nacionaliziranih vakufskih dobara

Ključno pitanje nacionalizacije u bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini kao jednoj od njenih republika je pitanje pravične naknade koja je bila uglavnom simbolične naravi ili nije uopće isplaćivana, što je bilo protivno zakonskim rješenjima. To je posebno bilo štetno po vakufe s obzirom na negativan odnos vlasti prema vjeri i vjerskim zajednicama u tom periodu represivnog komunističkog sistema.

Pitanje naknade za nacionalizirane zgrade i građevinsko zemljište regulirano je 42., 43., 44., 45. i 46. članom predmetnog Zakona o nacionalizaciji.²⁶ U arhivskoj građi sadašnjeg Medžlisa Islamske zajednice Gradačac koji se odnosi na istraživanu problematiku i period ne postoje rješenja o određivanju naknade od nadležnih općinskih organa ili drugi dokazi o eventualnoj isplati naknade za bilo koju nacionaliziranu vakufsku zgradu. Na taj način, Ujedinjeni vakuf je po drugi puta oštećen i konačno trajno uništen. Naravno, tadašnje ekonomske, a prvenstveno društveno-političke prilike, naročito vezano za vjerske zajednice i vjeru općenito, kreirale su mogućnosti za krše-

23 Treba napomenuti da su iste godine na područja Vakufskog povjerenstva u Gradačcu bile nacionalizirane i zgrade mekteba po džematima. O njima će biti napisan zaseban rad.

24 Ove vakufske zgrade nema u ovdje razmatranom Rješenju o nacionalizaciji. Moguće je da je naknadno nacionalizirana.

25 Dopis Povjerenstva Islamske vjerske zajednice u Doboju br. 81/62 od 20. 01. 1962. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Skraćenica NOB znači: narodno-oslobodilačka borba.

26 *Službeni list FNRJ*, 52/58, str. 643-645.

nje zakonskih obaveza od strane države, ali i umanjivale realne mogućnosti Islamske vjerske zajednice u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini da ostvare svoja zakonom zagaranirana prava. Drugo važno pitanje koje ovdje treba tek detektirati jeste pitanje procjene tržišne vrijednosti nacionaliziranih vakufskih zgrada sa zemljišnim parcelama. Ovo pitanje treba da riješe stručna lica za ovu oblast. Nacionalizirani objekti bili su locirani u centru ili strogom centru grada, te je njihova tržišna vrijednost svakako velika. Stručnom i realnom procjenom došlo bi se do saznanja o razmjerama nanesene štete gradačackim vakufima.

4. Zaključak

Na temelju gore navedenih činjenica zaključujemo sljedeće:

1. Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine nacionalizirano je, odnosno prisilno oduzeto od Ujedinjenog vakufa u Gradačcu četrnaest poslovnih i stambenih najamnih zgrada. Oduzeto je osam poslovnih i šest stambenih zgrada. Ukupna površina poslovnog i stambenog prostora bila je 1.090 m², od toga 712 m² poslovnog i 378 m² stambenog prostora. Ukupna površina zemljišta koje je nacionalizirano zajedno sa zgradama je 1.880 m, a od toga je bilo izgrađeno ili pod zgradama 1.090 m², dok je 790 m² ostalo neizgrađeno. Ukupan iznos zakupnina u trenutku nacionalizacije iznosio je 51.556 dinara, a od toga vakufu je pripadalo 10.542 dinara, dok je preostali dio išao na račun Stambene zajednice u Gradačcu. Posebna surovost i rigoroznost ove nacionalizacije u Gradačcu ogleda se u činjenici da niti jedan vakufski poslovni ili stambeni objekat nije izuzet od nacionalizacije za kancelarijske i stambene potrebe tadašnjeg Vakufskog povjerenstva, mada su za to postojale i zakonske mogućnosti i lokalne potrebe. Do nacionalizacije, predmetna vakufska dobra donosila su značajne prihode kojima su pokriveni svi troškovi vjerskog života. Prisilno oduzete poslovne i stambene vakufske zgrade porušene su u narednih dvadesetak godina.

2. Općina nije isplatila nikakvu naknadu za oduzeta vakufska dobra, jer ne postoje u arhivskoj dokumentaciji rješenja o naknadi niti drugi dokazi o njenoj isplati Ujedinjenom vakufu. Na taj način, pored gubitka imovine, vakufu su naneseni dodatni veliki finansijski gubici, što je Islamsku zajednicu u Gradačcu dovelo do osiromašenja te opasnosti dekonstrukcije i otežanog organiziranja i funkcioniranja vjerskog života. Dodatno, ova činjenica potvrđuje negativan odnos države i vladajuće komunističke elite prema vjeri i vjerskim zajednicama. Stoga je nužno pokrenuti postupak sporazuma sa Općinom o modalitetima i mogućnostima naknadnog rješenja pitanja neisplaćenih naknada za oduzete vakufske objekte.

3. Uključenjem vakufskih poslovnih i stambenih objekata 1954. godine u lokalnu Stambenu zajednicu pa do nacionalizacije, Ujedinjeni vakuf, od-

nosno Vakufsko povjerenstvo dobivao je samo 20% od prihoda od izdavanja vakufskih dobara pod zakup, dok je 80% prihoda išlo na račun stambenog fonda Gradske općine iz kojeg je finansirana izgradnja stambenih jedinica u gradu. To govori o značajnom udjelu vakufskih sredstava u povećanju gradskog stambenog fonda.

4. Stručna procjena tržišne vrijednosti oduzetih vakufskih dobara, lociranih u strogom centru grada je vrlo važna, jer bi se tim putem došlo do tačnih podataka o finansijskoj vrijednosti oduzetih vakufa, odnosno samih finansijskih gubitaka Vakufskog povjerenstva u Gradačcu.

5. Rušenjem ovih vakufskih objekata trajno je uništen dio lokalne graditeljske kulture.

Nationalization of waqf buildings and land at consolidated waqf in Gradačac in accordance with the Law on nationalization of leased buildings and land of 1958

(Summary)

The paper is focusing on nationalization/expropriation of waqf business and residential buildings of Consolidated Waqf of Gradačac after the law on nationalization of leased buildings and land was enacted in 1958. The Consolidated Waqf of Gradačac was deprived of fourteen business and residential leased buildings, i.e., eight business and six residential ones. Not a single waqf business or residential building was exempted from nationalization or left to be used by the Waqf Board. Before nationalization, those waqf properties generated significant income sufficient to cover all expenses of religious life. Such model of nationalization caused huge property and material damages to waqfs. The compensation provided by the law was never paid. Expropriated business and residential buildings had been torn down within subsequent twenty years.